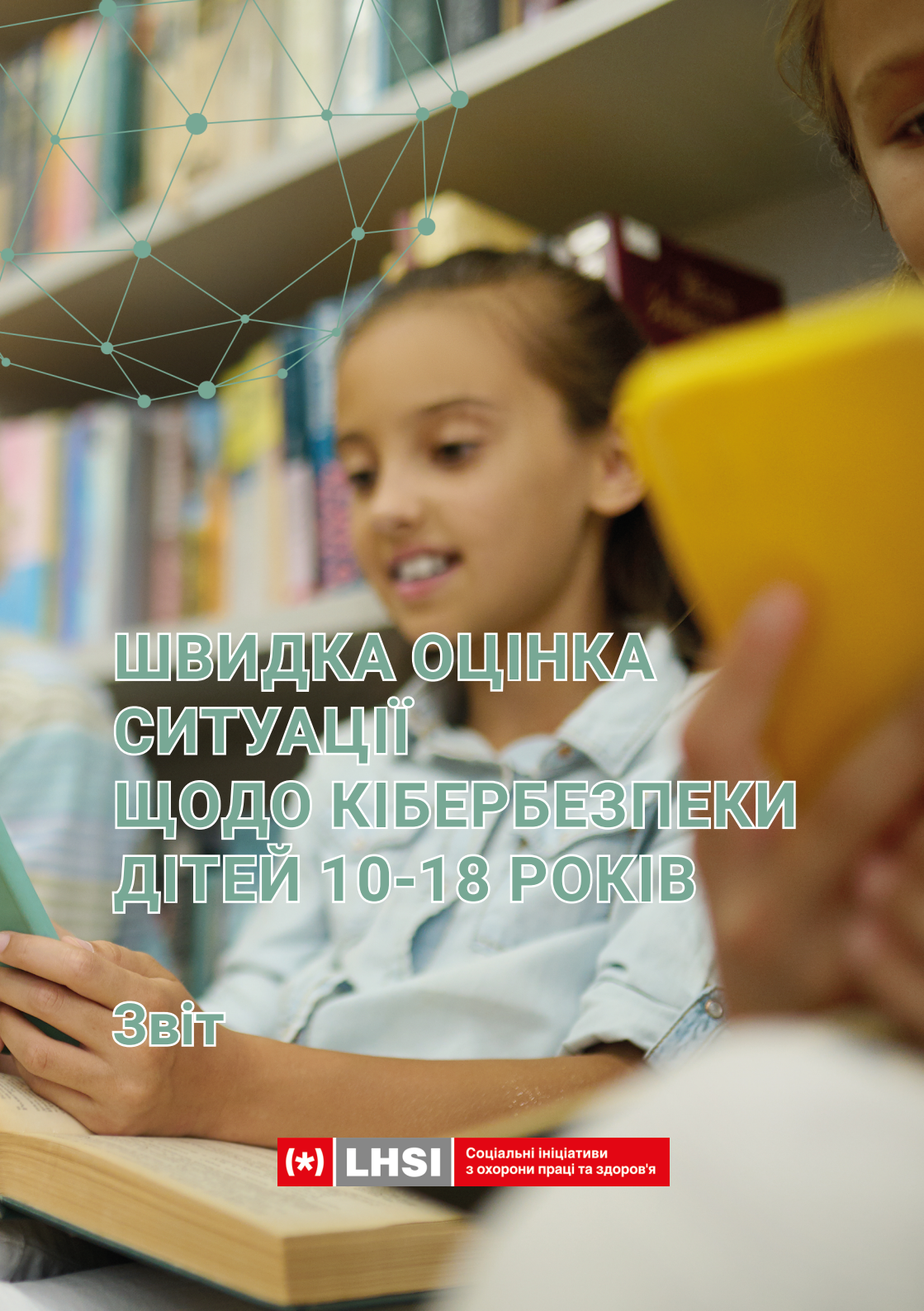

ШВИДКА ОЦІНКА СИТУАЦІЇ ЩОДО КІБЕРБЕЗПЕКИ ДІТЕЙ 10-18 РОКІВ

Звіт

LHSI

Соціальні ініціативи
з охорони праці та здоров'я

Звіт дослідження: Швидка оцінка ситуації щодо кібербезпеки дітей 10-18 років. — Київ, 2022. — 48 с.

Звіт підготувала команда експерток МГО «Соціальні ініціативи з охорони праці та здоров'я» у складі:

Наталія Лук'янова, кандидат політичних наук, експертка з захисту прав дітей

Світлана Фесенко, експертка з соціологічних досліджень, моніторингу та оцінки

Авторки дякують всім національним експертам та фахівцям, які взяли участь в дослідженні, а також батькам та дітям, які знайшли час та можливість взяти участь в опитуванні.

Публікація підготовлена за фінансової підтримки Європейського Союзу. Її зміст є виключною відповідальністю МГО «Соціальні ініціативи з охорони праці та здоров'я» і не обов'язково відображає позицію Європейського Союзу.

← ПРОЕКТ ФІНАНСУЄТЬСЯ ЄВРОПЕЙСЬКИМ СОЮЗОМ

Розширення можливостей правоохоронних органів у подоланні насильства щодо дітей в Інтернеті

European Union

МГО «Соціальні ініціативи з охорони праці та здоров'я»

Київ 2022

ЗМІСТ

1. Вступ	4
1.1. Контекст	5
1.2. Обґрунтування швидкої оцінки	6
2. Мета та методи дослідження	8
3. Отримані дані.....	13
4. Висновки та рекомендації.....	30
5. Додатки.....	34
6. Резюме	36
7. Executive Summary	42

1. ВСТУП

Швидка оцінка проведена в межах Проєкту «Розширення можливостей правоохоронних органів у подоланні насильства щодо дітей в Інтернеті», який впроваджується за фінансової підтримки Європейського Союзу. Проєкт фокусується на визнанні пріоритету захисту дітей як однієї з уразливих груп від різних форм насильства, зокрема кібернасильства, а також на необхідності вжити всіх можливих заходів для їхнього убезпечення. Діяльність проєкту спрямована на підвищення спроможності правоохоронних органів та організацій громадянського суспільства забезпечувати цифрові права дітей та створювати ефективні сучасні інструменти реагування на жорстоке поводження з дітьми в Інтернеті.

Команда Проєкту складається з трьох партнерських організацій: Всеукраїнської благодійної організації «Український фонд «Благополуччя дітей», Всеукраїнського громадського центру «Волонтер», Міжнародної громадської організації «Соціальні ініціативи з охорони праці та здоров'я», чиїм завданням є планування з посилення ролі організацій громадянського суспільства у дотриманні високих стандартів та політики управління у сфері подолання онлайн-насильства щодо дітей та їхнього убезпечення в кіберпросторі.

Таким чином, загальною метою проєкту є впровадження сучасних стандартів та ефективних інструментів у правоохоронній системі України для убезпечення дітей в цифровому світі. В межах проєкту проводиться швидка оцінка ситуації для того, щоб ефективно відповісти на нові виклики щодо безпеки українських дітей в мережі Інтернет, пов'язаних із широкомасштабною військовою агресією в Україні, яка розпочалася в лютому 2022 року та змусила понад 12 мільйонів українців покинути свої домівки.

1.1. КОНТЕКСТ

Постійно зростають обсяги інформації та використання комунікаційних технологій, які, з одного боку, надають дітям додаткові можливості реалізовувати свої права, з іншого — наражають їх на більший ризик зловживання. З початком військових дій Російської Федерації в Україні з 24 лютого 2022 року посилився рівень загрози та збільшилась кількість випадків насильства щодо дітей в Україні, які існували останні вісім років конфлікту та вже завдали глибокої та тривалої шкоди дітям та молоді. Окрім нападів на житлові будинки, школи, дитячі будинки, дитячі садочки та лікарні в численних населених пунктах України, багато інтернет-ресурсів почали поширювати інформацію про воєнне насильство, яка до того ж посилена ненормативною лексикою, кадрами вбивств, знищень, тортур тощо. Україномовні канали, які поширюють інформацію щодо воєнних дій, доступні не тільки в Україні, але й в сусідніх країнах, включно з Польщею, Угорщиною, Словаччиною, Республікою Молдова та Румунією, а також іншими європейськими країнами, де понад 3,8 мільйона людей знайшли притулок, тікаючи від війни (станом на 23 березня)¹. За даними ЮНІСЕФ станом на 12 квітня 7,1 млн осіб в Україні, зокрема 2,8 млн дітей, є внутрішньо переміщеними особами, при цьому 148 дітей загинули та 233 дитини отримали поранення.² Водночас, за даними Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, станом на 30 квітня 2022 року в Україні загинуло 219 дітей та постраждало 398 дітей.

Так, рекомендації щодо виявлення та реагування на випадки жорстокого поводження з дітьми в умовах воєнного стану, які підготовлені Дитячим Фондом ЮНІСЕФ, Міністерством внутрішніх справ України та Міністерством соціальної політики України, визначають, що в умовах воєнного стану в Україні, масової евакуації та переміщення дітей, сімей з дітьми з населених пунктів, де ведуться активні бойові дії, значно зростає загроза життю та здоров'ю дітей³.

¹ <https://www.unfpa.org/ukraine-war>

² UNICEF Ukraine Humanitarian Situation Report No.8.pdf

³ recommendations-for-detecting-and-responding-to-cases-of-child-abuse-in-martial-law.pdf (unicef.org)

Жорстоке поводження з дитиною може проявлятися і в будь-якій формі рабства й торгівлі дітьми, боргової залежності, примусової праці, вербування дітей для використання їх у збройних конфліктах, вчинення сексуального насильства над дитиною, зокрема із залученням каналів комунікації в Інтернеті та соціальних мережах.

30 грудня 2021 року Президент України своїм Указом ввів в дію рішення Ради національної безпеки і оборони України від 30 грудня 2021 року «Про План реалізації Стратегії кібербезпеки України»⁴, де визначена політика держави щодо кібербезпеки, зокрема й щодо дітей. Такі міністерства, як Міністерство цифрової трансформації України, Міністерство внутрішніх справ України, Національна поліція України відповідальні за розробку концептуальних підходів щодо реалізації державної політики у сфері забезпечення прав громадян у кіберпросторі (особливо найвразливіших груп населення, насамперед дітей), а також за поглиблення співпраці з міжнародними організаціями у сфері захисту дітей від сексуального онлайн-насильства, та розробку програми кіберграмотності населення. Ці напрями роботи є важливими, як під час війни, так і після її закінчення, тому потреби в доступі до інтернету, а від цього і ризики кібербезпеки для дітей є вкрай важливими.

1.2 ОБҐРУНТУВАННЯ ШВИДКОЇ ОЦІНКИ

Насильство в Інтернеті – це наростаюча проблема, яка, посилена воєнними діями в Україні, створює новий набір викликів, і у багатьох зацікавлених сторін виникають питання щодо того, як з цим можна впоратися. Результати дослідження про безпеку дітей в Інтернеті (2019, Офіс Уповноваженого Президента України з прав дитини) показують: 70% дітей та 35% батьків користуються соціальними мережами та месенджерами; 67% дітей сказали, що бачили щось страшне в Інтернеті, водночас лише 24% батьків повідомили, що їхні діти мають проблеми з Інтернетом; 29% дітей особисто познайомилися з кимось, кого вони зустріли в Інтернеті. За даними

⁴ <https://www.president.gov.ua/documents/372022-41289>

ЮНІСЕФ, 75% підлітків підтвердили, що Instagram, TikTok і Snapchat є основними соціальними платформами для знуцань.

2019 року за ініціативи Міністерства цифрової трансформації України був розроблений проєкт Національної стратегії захисту дітей в цифровому середовищі на 2021-2026 рр., яка пройшла публічне обговорення, але не була офіційно ухвалена. Метою цього документа є не тільки формування державної політики у сфері реалізації та захисту повного спектра прав дитини в цифровому середовищі, але й підвищення обізнаності населення (дітей, батьків, професіоналів) щодо ризиків використання мережі Інтернет та формування компетентності безпечної поведінки в Інтернеті.

З початку війни кількість небезпечного контенту в Інтернеті зросла. І можна припустити, що кількість дітей, які мають доступ до Інтернету та вільний час через відсутність/перешкоди доступу до шкіл, теж зросла. Офіційна статистика 2019 року від Міністерства освіти та науки свідчить, що 90% дітей до 11 років могли безплатно користуватися соціальними мережами. Діти старші за 11 років, 98% з яких вели свої канали та сторінки в соціальних мережах, позиціюють себе як особистості, збираючи аудиторію передплатників. Офіційних даних станом на березень 2022 ще не зібрано.

Визнано, що від початку повномасштабного вторгнення в Україну та введення воєнного стану проведення повноцінного дослідження може бути неможливим, що накладає певні обмеження на дослідників. Отже, мета цієї швидкої оцінки полягає в тому, щоб надати проєкту та стейкхолдерам опис поточної ситуації щодо кібербезпеки серед дітей 10-18 років під час війни в Україні для планування подальших кроків і заходів протидії насильству в Інтернеті.

2. МЕТА ТА МЕТОДОЛОГІЯ

Основна мета дослідження – оцінити наявні та нові, спричинені війною, проблеми та потреби дітей 10-18 років щодо безпеки в Інтернеті для подальшої розробки пріоритетного плану дій з ефективної профілактики й реагування на кібернасильство. Дослідження необхідно було провести швидко (протягом місяця), з доступними під час війни (воєнні дії, міграція та переселення родин з дітьми, зміна пріоритетів та функцій тощо) експертними ресурсами.

В межах дослідження було поставлені наступні завдання [ІУ1] :

Визначити список ключових інформаторів та провести опитування серед зацікавлених партнерів, які опікуються або мають вплив на запровадження ефективної профілактики й реагування на кібернасильство серед дітей в Україні, зокрема серед таких груп:

Державні представники (експерти) — Ювенальна поліція, Національна поліція, Уповноважена Верховної Ради з прав людини, Служба у справах дітей, Центри соціальних служб, представники системи освіти — щонайменше 6 представників.

Недержавні представники (експерти) з міжнародних і національних організацій: ОБСЄ, агентства ООН, Українська мережа за права дитини, Ла Страда та інші — щонайменше 6 представників.

Залучити до участі у проведенні дослідження прямих бенефіціарів проекту, а саме дітей 10-18 років та провести швидке опитування серед них щодо основних проблем та загроз, з якими вони стикаються інтернеті, та умов, що сприяють їх розповсюдженню.

Діти 10-18 років — щонайменше 80 осіб, включно з внутрішньо переміщеними і тимчасовими біженцями за кордоном.

Провести швидке опитування батьків, опікунів, піклувальників дітей 10-18 років щодо основних проблем та загроз, з якими стикаються їхні діти в інтернеті та умов, що сприяють їх розповсюдженню.

Батьки, опікуни, піклувальники дітей 10-18 років — щонайменше 60 осіб, включно з внутрішньо переміщеними і тимчасовими біженцями за кордоном.

Виявити, систематизувати та описати наявні та нові, спричинені війною, проблеми та потреби дітей 10-18 років щодо цифрової безпеки в Інтернеті з акцентом на гендерні відмінності.

Надати рекомендації щодо запровадження подальших інтервенцій проекту.

Методологія швидкої оцінки ситуації базувалася на змішаному якісному дослідженні та аналізі наявних даних щодо впливу факторів воєнного стану та збільшення всіх форм насильства над дітьми, на ситуацію з онлайн-насильством і кібербезпекою дітей в мережі інтернет. Крім аналізу останніх даних моніторингу прав дітей, зібраних із міжнародних джерел, були проведені глибинні інтерв'ю з експертами державного й недержавного секторів, міжнародними організаціями, а також проведено онлайн-опитування дітей і батьків (всього більш ніж 130 респондентів) щодо ситуації з цифровою безпекою дітей 10-18 років в Інтернеті й тих чинників воєнного стану та евакуації (переміщення, жахливий контент, насилля, втрати друзів або родичів тощо), які можуть впливати на поведінку дітей як у соціальних мережах, так і в мережі Інтернет. Збір і аналіз даних тривав з 11 квітня по 6 травня 2022 року та складався з трьох етапів.

Головне завдання дослідників — провести оцінку швидко, з доступними під час війни експертними ресурсами та розробити практичні рекомендації, як для проекту, так і для стейкхолдерів.

На підставі отриманих та проаналізованих даних було визначено основні загрози безпеці дітей в інтернеті та описані умови, що сприяють їх розповсюдженню, виявлені, систематизовані та описані наявні та нові, спричинені війною, проблеми та потреби дітей 10-18 років щодо цифрової безпеки в Інтернеті з акцентом на гендерні відмінності, а також сформульовано **рекомендації** щодо подальшого впровадження діяльності проекту.

На **першому етапі оцінки** було проаналізовано наявні дані про ситуацію стосовно насильства щодо дітей в мережі Інтернет під час широкомасштабного збройного конфлікту.

Базуючись на отриманому аналізі, було сформовано список головних інформаторів, до якого увійшли представники Дитячого фонду ООН ЮНІСЕФ, ГО «Ла Страда-Україна», Координатора Проектів ОБСЄ в Україні, Служб у справах дітей у м. Київ, соціальні служби Львівської області, відділи ювенальної превенції та патрульної поліції у Волинській та Львівських областях та інші. Повний перелік головних інформаторів наведено у додатку № 1 до цього звіту. Для проведення інтерв'ю розроблено гайд, з урахуванням окремих особливостей щодо респондентів з міжнародних організацій та представників правоохоронних органів. Перед проведенням інтерв'ю респонденти отримали листа від директорки МГО «Соціальні ініціативи з охорони праці та здоров'я», який інформував їх про проведення збору даних, його мету та надавав посилання й коротку інформацію щодо Проекту «Розширення можливостей правоохоронних органів у подоланні насильства щодо дітей в Інтернеті» та джерел його фінансування. Лист наголошував на чотирьох принципах проведення швидкої оцінки: добровільна участь, конфіденційність, анонімність, поінформована згода.

Для опитування дітей 10-18 років і батьків, опікунів, піклувальників було розроблено окремі анкети за допомогою інструментів Google Forms. Обидві анкети інформували учасників про мету дослідження та чотири основні принципи його проведення. Анкета для дітей складається з восьми питань, три з них з'ясовують вік, стать та місце перебування дитини й розробки інструментарію (опитувальника), а решта — відкриті та з кількома варіантами відповідей питання, що з'ясовують зміни до доступу в Інтернет, проблеми, пов'язані

з Інтернетом та містять прохання оцінити рівень насильства, який зараз існує в Інтернеті щодо та серед дітей.

Для батьків анкета складається з 11 питань. Перші три питання стосуються статі та місцеперебування респондента, віку та статі його дітей. Більшість питань закритого типу та з кількома варіантами відповідей. Останнє питання — відкрите та з'ясовує, що потрібно зробити для розв'язання проблем безпеки дітей в Інтернеті.

Обидві анкети та гайд були протестовані серед дітей та підлітків перед застосуванням і доопрацьовані задля ясності формулювань та отримання чітких відповідей.

Другий етап оцінки — це польовий етап збору інформації. Опитування серед дітей проводилося з 13 до 20 квітня та збрало 89 відповідей; опитування серед батьків проводилося з 14 до 20 квітня та збрало 68 відповідей. Відбір респондентів був випадковим і залучав батьків і дітей, які проживають в Україні у відносно безпечних локаціях, та тих, що були переміщені зі своїх домівок (внутрішні переміщення та за кордон) або перебувають в місцях постійної ескалації воєнних дій та мають доступ до Інтернету. Посилання на анкети було поширено серед телеграм- та вайбер-каналів, присвячених розповсюдженню корисної інформації для переселенців з України у європейських країнах, серед шкіл, залучених у попередні проекти LHSI, серед батьківських чатів тощо.

Інтерв'ю з експертами тривали з 18 квітня до 6 травня; загалом було проведено 13 інтерв'ю з 15 експертами. Здебільшого інтерв'ю з експертами проводилися з використанням онлайн-платформ, з огляду на час, зручний для респондентів і наявний доступ до Інтернет-зв'язку. Одну зустріч у Zoom довелося скоротити через початок повітряної тривоги та необхідність переміщення до бомбосховища. Два експерти, яким запропонували зустріч, не знайшли можливості приєднатися до дослідження через складні обставини.

На кінцевому етапі було проведено аналіз та узагальнення результатів дослідження та сформовано звіт з рекомендаціями щодо подальших інтервенцій проекту. Учасники проекту мали змогу ознайомитися зі звітом та внести зауваження та пропозиції, які були враховані у фінальній версії звіту.

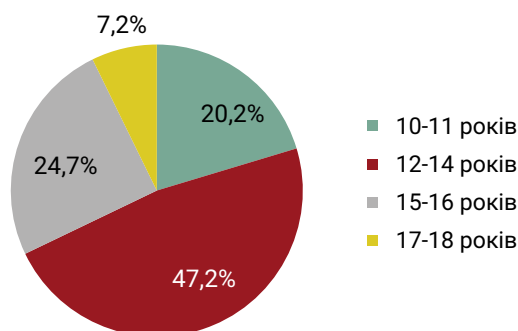
Географія дослідження: у зборі первинної інформації взяли участь експерти як національного, так і місцевого рівнів, переважно з Київської, Львівської, Івано-Франківської, Волинської, областей. Діти, що взяли участь в опитуванні, вказали своє місцеперебування у Київській, Львівській, Івано-Франківській, Чернівецькій та Черкаській областях та в наступних країнах: Італія, Нідерланди, Польща, Португалія. Батьки/опікуни/вихователі, що взяли участь в опитуванні, вказали своє місцеперебування в Україні та закордоном, але для спрощення не уточнювали місто чи країну. Беручи до уваги обмеження пересування та особистих зустрічей у зв'язку з воєнним станом та бойовими діями, опитування було проведено за допомогою онлайн-платформ (Google Analytics), інтерв'ю з експертами проводилися за допомогою платформ Zoom, Teams, WhatsApp, Viber.

Оцінку проведено з дотриманням **етичних норм** соціологічних якісних досліджень. Збір первинних даних базувався на чотирьох принципах: *поінформована згода; конфіденційність; анонімність; добровільна участь.*

3. ОТРИМАНІ ДАНІ

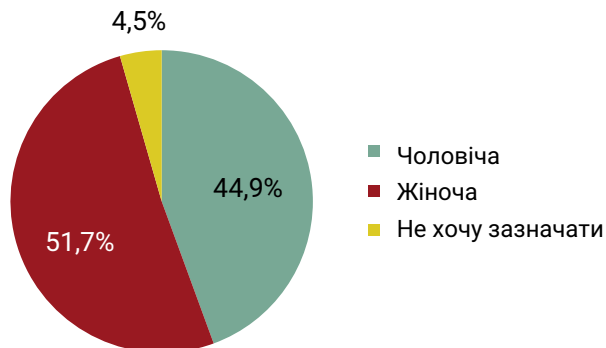
ОПИТУВАННЯ СЕРЕД ДІТЕЙ проводилось з 13 до 20 квітня та зібрало 89 відповідей.

Більшість відповідей — 42 (47,2%) надали діти у віці 12-14 років, а у віці 17-18 років – лише 7 дітей (7,2%). Діти у віці 10-11 та 15-16 років надали відповідно 18 (20,2%) та 22 (24,7%) відповідей.

Вік опитаних

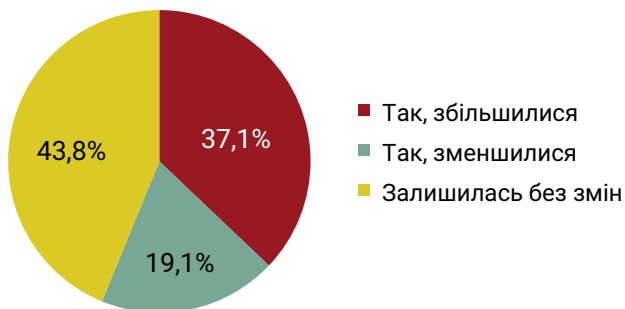
Дівчата та хлопчики були однаково активні при участі в опитуванні – дівчата надали 46 (51,7%) відповідей, хлопчики – 40 (44,9%), ще 4 дітей (4,5%) воліли не надавати інформації про стать.

Стать опитаних

Географія місцеперебування дітей досить різноманітна та включає такі країни як Італія (1 чи 1,1%), Нідерланди (2 чи 2,2%), Польща (5 чи 5,6%), Португалія (1 чи 1,1%), але більшість (46 чи 51,7%) – з України, переважно зі Львівської області, 6 (6,7%) було з Київської області, проте Івано-Франківська, Чернівецька та Черкаська області також були представлені (1 чи 1,1% у кожній).

Майже половина респондентів (39 чи 43,8%) стверджує, що з початком війни кількість часу, який вони проводять в мережі Інтернет або соціальних мережах, залишилась без змін. Проте 33 респонденти (37,1%) зазначили, що цей час збільшився, а для 17 респондентів (19,1%) він зменшився.

Чи змінилася за останній місяць кількість часу, що ти проводишь в мережі інтернет або соціальних мережах?

Дітей просили відповісти на питання «За останній місяць як змінився контент в мережі Інтернет, з яким ти зазвичай стикаєшся?». Можна було обрати декілька варіантів відповіді, та запропонувати свій варіант. Майже половина (37 чи 42%) респондентів згодні, що за останній місяць вони стали стикатися з більшою кількістю негативної інформації про насильство, смерть, війну, інші (31 чи 35%) підтверджують, що постійно читають та дивляться новини про війну з фото та відео. 6 (6,7%) респондентів відповіли, що їхні друзі або знайомі зазнали насильства в Інтернет через війну. Ще 5 (5,6%) відповіли, що стали більше стикатися з онлайн-булінгом серед однолітків. У поодиноких відповідях зазначено збільшення суто українського контенту та фото/відео сексуального характеру. Проте 38% респондентів (34) зазначили, що за останній місяць контент в мережі Інтернет не змінився.

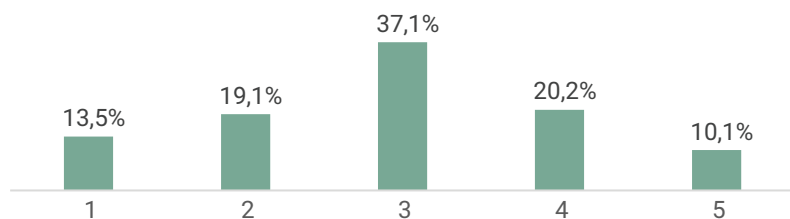
Графік нижче показує, скільки з 46 опитаних дівчат та 40 опитаних хлопчиків обирали найпопулярніші відповіді. Дивлячись на відсотки, треба пам'ятати, що кожен міг обрати декілька відповідей одночасно. Як показує цей аналіз, суттєвої різниці у відповідях залежно від статі дітей немає. Однак треба зазначити, що свій варіант відповіді дівчинки пропонували частіше ніж хлопчики, відповідно 12 (26%) — дівчата проти 3 (8%) — хлопці.

За останній місяць як змінився контент в мережі інтернет, з яким ти зазвичай стикаєшся?

На питання «Які проблеми останнім часом виникали у тебе через контент або спілкування в мережі Інтернет?» 38 респондентів (42,7%) відповіли, що проблем немає. 10 (11,2%) відповідей так чи інакше зазначили, що проблемою є стрес через велику кількість негативних новин про війну, ще 3 (3,4%) респонденти відзначили можливість зіткнутися з булінгом та побажанням смерті українській нації. Ще 4 (4,5%) респонденти зазначили поряд зі збільшенням агресії через новини про війну, ще й відсутність мотивації, втрату відчуття часу, самотність. Агресію можна відстежити й в формулюванні самих відповідей, наприклад у таких як «Недостатньо мертвої русні», «Меня бесит, что люди не понимают, что я не хочу общаться...».

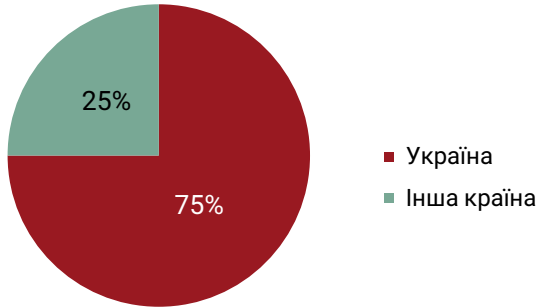
Рівень насильства в Інтернет респонденти оцінили наступним чином:

Постав оцінку рівня насильства, який зараз існує в інтернеті щодо дітей (1 – не існує, 5 – найвищий ступінь насильства)

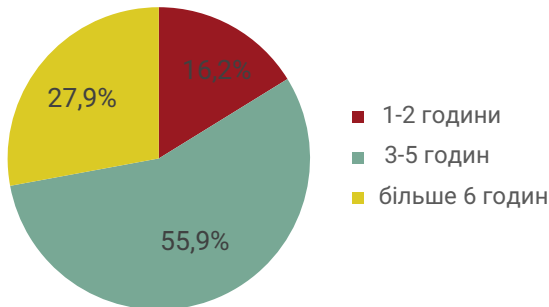
На останнє відкрите питання «Які проблеми, пов'язані з насильством чи безпекою в Інтернеті, є наразі актуальними для тебе?» було надано 59 відповідей. У більш ніж половині (32 чи 54,2%) з них зазначено, що проблем немає. Решта розподілились наступним чином: проблеми через велику кількість насильства/вбивств/війни в Інтернеті – 13 відповідей (22%); збільшення неправдивої інформації/фейків/хибних посилань – 7 відповідей (11,9%); збільшення булінгу з боку росіян – 5 відповідей (8,5%).

ОПИТУВАННЯ СЕРЕД БАТЬКІВ проводилось з 14 до 20 квітня 2022 року та зібрало 68 відповідей. Абсолютна більшість респондентів (62) були жінки; 51 (75%) респондент перебував в Україні, а решта (17 або 25%) за кордоном.

Яка зараз Ваша країна перебування?

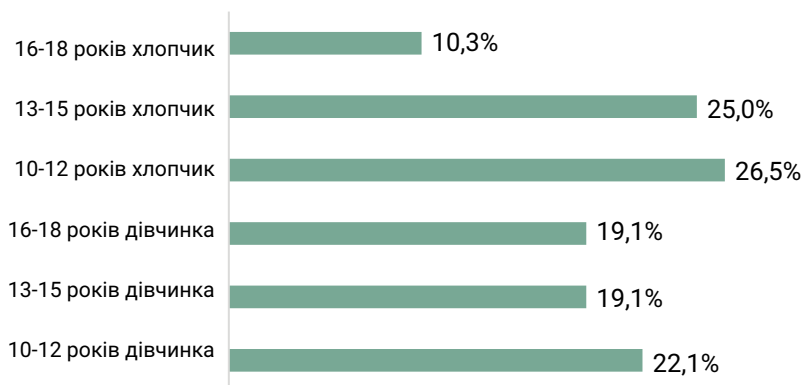
Більша частина батьків вважає, що діти проводять в соціальних мережах чи загалом в Інтернеті від 3 до 5 годин щодня.

На вашу думку, скільки годин на день проводять ваші діти в мережі інтернет або в соціальних мережах?

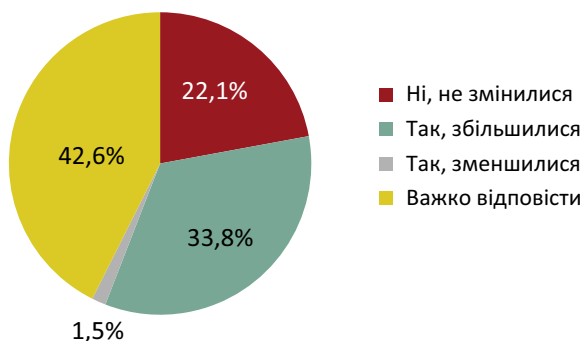
У питанні про вік та стать дітей респондентів була можливість позначати усі варіанти, що відповідали критеріям для тих, хто має

більш ніж одну дитину. Загальна кількість дітей становила 83 із наступним розподілом:

Вкажіть вік та стать ваших дітей

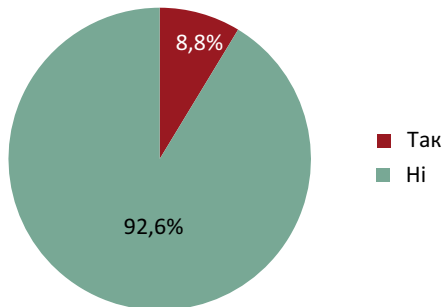
Приблизно 26 респондентам (42,6%) було важко відповісти, чи змінилися проблеми безпеки контенту або інформації в Інтернеті з початком війни в Україні. Майже 34% (23 респонденти) вважають, що проблеми збільшилися, а ще 22% (15 респондентів) вважають, що не змінилися. При цьому 35% (24) респондентів «точно не знають», чи стикаються їхні діти з небезпечним або насильницьким контентом в мережі Інтернет, 43% (29) вважають, що стикаються, а 25% (17), що ні.

Чи змінилися проблеми безпеки контенту або інформації в інтернеті з початком війни в Україні?

На прохання назвати найбільш актуальні проблеми, з якими стикаються діти в мережі Інтернет, найпоширенішою (32 чи 50%) відповіддю було «наси́льство, пов’язане з воєнними діями», проблема «булінг серед однолітків» посіла друге місце (19 чи 28%), а на третьому (14 чи 21%) опинилася проблема «контент сексуального характеру». Також у поодиноких відповідях визначено такі проблеми, як сексуальна експлуатація, російська пропаганда, погрози у соцмережах.

На питання «Чи звертались до вас діти через проблеми щодо небезпеки або насильства в мережі Інтернет?» лише 6 (8,8%) респондентів відповіли позитивно. Водночас на уточнювальне питання «Чи змогли Ви розв’язати проблему або допомогти дитині?» було надано 21 (31%) відповідь. При цьому 15 (71,4%) з них були позитивними. На питання «Чи знаєте Ви, що робити або куди звертатися у випадках кіберзлочинів чи булінгу щодо дітей в Інтернеті?» 57% (39) відповіли ствердно.

Чи звертались до вас діти через проблеми щодо небезпеки або насильства в інтернеті?

На останнє запитання відкритого типу «Що потрібно зараз зробити, щоб розв’язати проблеми безпеки дітей в Інтернеті» найпоширенішими відповідями були:

- розвивати дітей (16 чи 28%), зокрема проводити роз’яснювальні бесіди, створювати сюжети чи ресурси, відповідно до віку дітей, що пояснюють, яка буває небезпека і як її уникнути;

- контролювати та блокувати, зокрема й державними органами контролю чи провайдерами, небезпечний контент (15 чи 26%), який не повинен з'являтися в Інтернеті;
- проводити інформаційні кампанії для батьків (10 чи 17%) про безпеку в Інтернеті, про те, що робити, щоб убезпечити свою дитину від цих проблем, як розмовляти й пояснювати цю інформацію дітям та що робити, якщо дитина вже потрапила у небезпечну ситуацію;
- контролювати з боку батьків (9 чи 16%) та обмежувати Інтернет-доступ або доступ до небезпечних сайтів для дітей;
- не змогли відповісти (8 чи 14%).

Згідно з проведеним опитуванням серед дітей і батьків, які залишилися у своїх домівках і регіонах, або були переміщені всередині країни та за кордон, було визначено підвищення рівня безпеки щодо дітей в мережі Інтернет, пов'язаної з війною, новим агресивним контентом в Інтернеті, а також кількістю часу, який діти проводять онлайн. Серед дітей кількість годин, які вони проводять в Інтернеті та доступність негативного контенту, пов'язаного з насильством під час війни, смертю, новинами з війни та іншими негативними новинами, значно зросла та доступна дітям різного віку. Значна частка дітей зазначає, що вони або їхні друзі зазнали насильства в інтернеті, що свідчить про наявні проблеми прихованого характеру, з якими мають працювати професіонали.

Водночас більшість батьків знає про насильницький контент та ризики безпеки для дітей в Інтернеті, але третина з них не володіє інформацією щодо конкретних випадків кібернасильства або булінгу їхніх дітей в Інтернет-просторі. Але батьки, так само як і діти, підтверджують, що Інтернет-ризик для дітей, пов'язані з війною, значно зросли, зокрема зросла кількість агресивного контенту сексуального характеру. Опитування також показало, що більшість батьків не знає, чи змінився контент насильницького характеру з початком війни та не володіє достатнім рівнем знань з цього питання, і водночас більшість дітей не звертається до батьків з цією проблемою. Більшість батьків (майже дві третини з них жінки) зазначили, що мають інформацію щодо того, куди звертатися за допомогою у разі кібернасильства проти їхніх дітей та готові більше «контролювати та обмежувати доступ дітей в Інтернет».

ІНТЕРВ'Ю З ЕКСПЕРТАМИ тривали з 18 квітня до 6 травня 2022 року; загалом було проведено 13 інтерв'ю з 15 експертами. Питання до експертів стосувалися ситуації щодо безпеки дітей в Інтернеті та як вона змінилася з початком війни; чи були звернення/обговорення/виявлення випадків кібербулінгу чи злочинів у кіберпросторі з кінця лютого; та які існують гендерні особливості кібербезпеки серед дітей 10-18 років. Експертів також просили надати рекомендації щодо змін у правовому просторі чи профілактичних дій, необхідних для поліпшення ситуації.

Вплив війни в Україні на кібербезпеку дітей в мережі Інтернет.

Відповідаючи на питання про зміну кібербезпеки дітей та існування ризиків насильства над дітьми в Інтернеті, більшість експертів визнала, що до початку війни пандемія COVID-19 мала великий вплив на загальну ситуацію щодо безпеки дітей в Інтернет-просторі та примусила багатьох дітей навчатися та проводити більше часу в соціальних мережах та Інтернеті. Траплялися непоодинокі випадки дитячого грумінгу, кібербулінгу та зум-бомбінгу; актуальною була проблема залучення підлітків до “деструктивних груп”⁵. З початком повномасштабних воєнних дій ситуація щодо безпеки дітей погіршилася у зв’язку з широкомасштабним насильством, яке війна несе людям, евакуацією, переселенням, воєнними діями, смертями, новим насильницьким контентом в Інтернеті з постійним супроводом ненормативною лексикою та жахливими фото смертей, зокрема й сексуального характеру. Воєнний стан, бомбардування, евакуація та переїзд всередині країни чи за кордон, вплинули й на безпеку дітей 10-18 років у кіберпросторі. Експерти зазначили, що система освіти, яка перейшла в онлайн-формат, дуже постраждала, але досі багато дітей не мають доступу до Інтернету, освіти та опиняються в гуманітарній кризі в містах проведення активних бойових дій. Багато дітей стали сиротами під час війни та втратили своїх рідних, багато дітей зазнали травм як фізичного, так і психічного характеру.

⁵ В мережі Інтернет створюються групи, де пропонуються посилання на сайти різного деструктивного змісту, спеціальні відеоролики, демотиватори що відрізняються безвихідністю та безнадійністю, мають негативний сенс; учасникам цих груп пропонується виконання небезпечних завдань, завдавання фізичних ушкоджень, а фінальною метою є вчинення самогубства.

Згідно з проведеними дослідженнями, а також базуючись на відповідях експертів, треба визнати, що навіть до початку війни та під час пандемії навчання в онлайн-режимі не було повноцінним з точки зору всебічного розвитку, тому що однокласники не мали можливості зустрічатися та обмінюватись думками, вільно спілкуватися, і втрачали соціальні зв'язки. За умови вимушеного переміщення під час війни сотні тисяч дітей опинились у різних містах, зв'язок із друзями погіршився, частина самостійного життя, яка є природною для підлітків, була втрачена. В березні 2022 року, з одного боку, навчання онлайн повільно почало відновлюватися, але з іншого боку – не всі діти мали змогу приєднатися до такого навчання. Тому, за наявності доступу до Інтернету, діти почали проводити вільний час онлайн, де зіткнулися зі збільшеною кількістю новин про війну, фото та відео матеріалами про насильство, смерть, горе, з агресивними коментарями, а також з великою кількістю «нових віртуальних друзів», зокрема й міжнародних.

Гендерні аспекти кібернасильства в Інтернеті.

Більшість експертів погодилися, що війна та насильницький контент Інтернет-простору безперечно викликає почуття агресії у дітей, а у деяких випадках – апатію, самотність. У хлопчиків віком від 14 років може додаватися ще й відчуття безпорадності – є бажання допомогти, служити, захищати свою сім'ю та країну, але «вони ще не досягли призовного віку і не можуть нічого вдіяти». Кількість звернень на національну гарячу лінію з питань насильства збільшилася з початком війни, актуальними залишаються питання страхів смерті, безпеки себе та своїх батьків (іноді суїцидальні думки). Розподіл звернень на національну гарячу лінію серед дівчат і хлопчиків щодо випадків насильства (також і булінгу) в Інтернеті залишився без змін, приблизно 70% звернень йде від дівчат, а 30% від хлопчиків. Експерти вважають, що вразливішими до онлайн-злочинів (зокрема й сексуального характеру) залишаються дівчата з основною загрозою розбещення, сексуальної експлуатації, торгівлі людьми тощо.

Так, було надано приклади ризику потрапляння дівчат та жінок в торгівлю людьми за кордоном.

Випадок: Мати та дівчинка 15 років з України прибули до Польщі як українські біженці, але їм там не подобалося. Дівчина познайомилася в соціальних мережах з хлопцем із Румунії, з яким «вони мали позитивну віртуальну комунікацію, і який дуже співчував їй». Цей хлопець запропонував знайти спонсора в Британії, який зміг би підтвердити фінансове становище та організувати житло та візи для мами й доньки в Британії. Так невідомий чоловік-спонсор з Британії організував їхні документи на переїзд та вислав квитки на літак. Таким чином, мати повністю довірилась своїй дочці та її віртуальному другу-іноземцю, якого вони ніколи не бачили, з метою переїхати до Британії. Ризик потрапляння у рабство, зокрема й сексуальне, або до торговців людьми був і залишається великим. Але представники захисту прав дітей надали сім'ї важливу інформацію, як убезпечити себе та де за потреби шукати допомоги в Британії. Подальша доля цієї сім'ї не відстежується, але, найімовірніше, вони прийняли пропозицію та поїхали в Британію.

Тобто за кордон здебільшого виїжджають жінки з дітьми, доки чоловіки залишаються в Україні.

З'ясувалося, що багато підлітків знайомляться з новими друзями в Інтернеті та довіряють їм, а жінки, своєю чергою, довіряють таким знайомствам. Експерти зазначають, що випадки та ризики щодо торгівлі людьми, особливо серед дівчат і жінок, зросли, але держава поки не має достатньо ресурсів це відстежувати за кордоном (багато дітей і жінок незаконно вивозяться на територію, підконтрольну Росії або до самої Росії). Нині представники влади повністю покладаються на політики та ефективні алгоритми дій поліціантів країн Європейського Союзу.

Експерти зазначають, що не мають перевірених даних, але визнають тенденцію щодо зменшення онлайн-булінгу серед українців-підлітків. Однією з причин може стати «об'єднання дітей через спільну біду»; діти співчують тим, хто мусив переїхати через війну або втратив близьких, хто потрапив під обстріли, що дає їм спільне почуття вразливості. Водночас булінг в онлайн-середовищі, де присутні російські та українські підлітки, міг збільшитися, не тільки серед дітей одного віку, а також від доросліших щодо менших.

Обізнаність батьків щодо наявних загроз для дітей в Інтернет.

Експерти підкреслюють, що діти не часто звертаються за допомогою до батьків, не кажучи вже про правоохоронні органи: рівень довіри до дорослих є низьким. Батьки також перебувають у стресовому стані, вони не мають ресурсів належно доглядати за дітьми та їхнім психологічним станом через появу великої кількості проблем, пов'язаних із пошуком житла, їжі, роботи, грошей. Спільна думка експертів говорить, що більшість батьків не знає, як обмежити доступ дітей до онлайн-інформації, не має достатніх навичок комунікації, для того, щоб обговорити з дитиною питання війни чи безпеки в Інтернеті, заспокоїти та пояснити важливість обмеження доступу до новин чи неналежного контенту. Ба більше, зазвичай батьки не бачать проблеми у вільному доступі дитини до кіберпростору та вважають, що «їхня дитина розумна і з нею такого не трапиться». Експерти зазначають, що необхідно формувати позитивне батьківство, яке може позитивно вплинути на безпеку дітей в Інтернеті, виключно через довірливі стосунки з дитиною. “Коли батьки не розуміють, що відбувається з їхньою дитиною, не вірять їй, не повідомляють у поліцію, ми не можемо розв’язати питання безпеки дітей в Інтернеті”, кажуть експерти.

Експертна оцінка нормативної та законодавчої бази

Щодо законодавчих і нормативно-правових документів, що розроблялися у 2021- 2022 роках, експерти відзначили напрацювання Міжвідомчої координаційної ради з питань правосуддя щодо неповнолітніх. До складу координаційної ради на постійній основі входять вищі посадові особи з Міністерства юстиції України, Міністерства молоді та спорту України, Міністерства освіти і науки України, Міністерства соціальної політики України, Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства охорони здоров'я; Міністерства цифрової трансформації; Національної поліції України. Проект Національної стратегії захисту дітей в цифровому середовищі на 2021-2026 рр., який розробила Координаційна рада, дав визначення термінів злочинів, пов'язаних з кіберпростором (наприклад, «грумінг»), відповідальності залучених сторін (хто що має робити, відповідальність за замовчування та інше). На початку лютого 2022 року було також затверджено План реалізації Стратегії кібербезпеки України, який, крім іншого, передбачає розробку концептуальних підходів щодо реалізації державної політики у сфері

забезпечення прав громадян у кіберпросторі (особливо найвразливіших груп населення, насамперед дітей). Згідно з Указом Президента України, відповідальність за розробку покладено на Міністерство цифрової трансформації України, Міністерство внутрішніх справ України, Національну поліцію України, Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сфері зв'язку та інформатизації, з терміном виконання на друге півріччя 2022 року. З огляду на виклики воєнного часу в Україні, якісна та вчасна розробка цих концептуальних підходів під загрозою. Експерти наполягають, що процес доопрацювання законодавства та підзаконних актів необхідно продовжувати, бо сфера кібербезпеки поки не врегульована на законодавчому рівні. Через відсутність законів злочини, вчинені в мережі Інтернет, не передбачають бодай якоїсь відповідальності. Механізм звернень до правоохоронних органів, особливо для дітей та підлітків, є вкрай важким, а іноді й недоступним. Експерти не змогли надати приклади проведення з початку війни зустрічей чи нарад, де б обговорювалися ризики щодо безпеки дітей в Інтернет.

Випадок: ще до початку пандемії дві подружки у школі посварилися, конфлікт швидко переріс у цькування (булінг), який згодом набрав обертів та перейшов у Інтернет-простір. Щоб помститися колишній подрузі, дівчинка створила фейкову сторінку з її ім'ям, наповнила цю сторінку відвертими фото та контентом сексуального характеру, розповсюдила цю сторінку серед друзів. Однокласниця дізналася про фейкову сторінку, і це її дуже засмутило, вона не знала, куди звернутися по допомогу і намагалася сама видалити розміщені там фотографії та контент для того, щоб заблокувати публічний доступ до неї. Оскільки ситуація погіршилась, вона звернулася до батьків та вчителів. Дуже довго і батьки, і вчителі намагалися розв'язати проблему самостійно і не хотіли звертатися до поліції; вчителі – щоб не псувати репутацію школи, батьки – щоб не привертати ще більшої уваги до цієї сварки, бо постраждала зазнала великої емоційної травми. Навіть після звернення до поліції батьки дуже просили не розголошувати деталі та не хотіли офіційно оформлювати справу, не хотіли, щоб кривдницю офіційно притягнули до відповідальності, бо не сприймали цю витівку, як злочин.

Цей випадок свідчить про існування одразу декількох проблем. З одного боку, і діти, і батьки, і навіть вчителі не сприймають образи, загрози, булінг чи кривдні дії у цифровому просторі як злочин. З іншого боку, коли виникає проблема, люди не звертаються до поліції. Вони не мають впевненості, що це компетенція поліції, що їм зможуть надати допомогу, а не лише зареєструють звернення, що чутливі деталі залишаться конфіденційними тощо. Тобто чинний механізм звернення до поліції не сприймається як доступний, прозорий, конфіденційний та дієвий.

Щодо загальної ситуації, експерти зазначили, що більшість ресурсів з початком війни сфокусувалися на фізичній безпеці та основних гуманітарних потребах населення, а злочини у кіберпросторі “відійшли на задній план”. Водночас проблеми безпеки в Інтернет не зникли; навпаки, з’являються нові шахрайські схеми. Експерти зазначають, що наразі є актуальною проблема вербування через соціальні мережі та комунікаційні канали (як дітей, так і дорослих через дітей) для збору інформації для російських збройних сил. Після певного часу перебування у переміщені в більшості поступово закінчуються гроші, і люди змушені шукати будь-які можливості заробітку, що знову збільшує ризики потрапляння у небезпеку (торгівля людьми, проституція, рабство тощо). За таких умов не усвідомлювати наявні ризики щодо загроз через комунікацію в Інтернеті дуже небезпечно.

Найкращі практики довоєнного часу та діяльність під час війни

На питання про застосування найкращих практик, про теперішній досвід та наявні ініціативи експерти надали багато прикладів застосування канадського досвіду з програмою Шкільний Офіцер Поліції, яка дозволяє проводити зустрічі зі школярами на тему цифрової гігієни: про те, що і як дозволено розмішувати в Інтернеті, алгоритми дій кривдників у мережі та про те, як себе захистити, що робити й куди звертатися, якщо потрапив у небезпечну ситуацію. Ця програма має позитивні відгуки від дітей та вчителів і стала у пригоді відділам ювенальної превенції Національної поліції.

З боку громадських організацій триває робота:

- чатботів та онлайн-ресурсів, які доступні через вебсайт та платформи Фейсбук, ТікТок, Інстаграм. Вони інформують дітей, батьків, вихователів про те, як захистити дітей від сексуального насильства в Інтернеті;
- гарячих ліній з консультуванням і психологічною допомогою, перенаправленням до відповідних органів;
- з організації дозвілля підлітків, де їх залучають до гуманітарної допомоги, допомагають відчувати себе самостійними та потрібними;
- з допомоги сім'ям у складних життєвих обставинах задля попередження сирітства;
- з допомоги органам соціального захисту для ефективного реагування на поточні потреби населення та переміщених осіб;
- з розповсюдження інформації щодо небезпеки торгівлі людьми та місцями, куди можна звертатися з цього приводу у різних країнах.

Державні установи та захисники прав дітей

Як було підтверджено експертами, останні місяці обласні та місцеві служби у справах дітей, соціальні служби працюють з великою кількістю переміщених родин із дітьми, а також з дітьми, які мають статус дитини-сироти або позбавленої батьківського піклування. Ці групи дітей потребують окремого підходу та технологій роботи, інформування, навчання та підтримки, тому працівники цих установ повинні мати навички роботи з дітьми таких категорій, а також з дітьми, які перебувають у складних життєвих обставинах — на сьогодні це більшість дітей в Україні. Представники цих установ мають невеликий досвід профілактики кібернасильства проти дітей, співпрацюють із ювенальною юстицією та закладами освіти,

⁶ [https://lhsi.org.ua/doc/Cybersafe toolkit UA with links.pdf](https://lhsi.org.ua/doc/Cybersafe%20toolkit%20UA%20with%20links.pdf)

але ці знання та навички не є системними та більше базуються на місцевих ініціативах або діяльності міжнародних проєктів. Так, наприклад, в місті Києві та Львівській області є досвід проведення навчання соціальних працівників і соціальних педагогів для втілення міжнародного освітнього інструменту CYBERSAFE, який пропонує комбінацію очних і віртуальних семінарів із запобігання сексуальним домаганням підлітків 13-16 років, з фокусом на дівчат, в Інтернеті⁶. Маючи досвід проведення таборів та інформаційних кампаній, ці державні організації (наприклад, соціальні служби) можуть як проводити та організовувати на обласному та місцевому рівнях навчання спеціалістів, які працюють з дітьми, так і проводити інформаційні кампанії для дітей та з залученням дітей та молоді до їх розробки.

Експерти з державного сектора також підкреслили важливість співпраці з недержавним сектором та залучення міжнародного досвіду та проєктів з кібербезпеки для апробації нових інструментів на місцях, та готові поширювати найкращий досвід серед представників державних установ, правоохоронних органів, міжнародних і національних організацій. Експерти наголошують, що існує великий запит на проведення професійних навчань, тренінгів, підвищення кваліфікації для працівників поліції з акцентом на права дітей. Тренінги потрібні для підтримки рівня знань про можливості потрапляння в пастку найсучасніших шахрайських схем та для напрацювання навичок спілкування з дітьми різних вікових категорій, а також для ефективної протидії залученню підлітків до «деструктивних груп», для проведення інформаційно-роз'яснювальної роботи серед батьків і вчителів.

Збігаються думки державних і недержавних експертів щодо зміни ставлення дітей до насильницького та агресивного контенту в Інтернеті та відзначається, що “діти звикають до війни та проводять більшість часу в соціальних мережах і віртуальному світі, у зв'язку зі втратою друзів та переїздом”. Також відзначається, що батьки, своєю чергою, теж перебувають у стресі від військової агресії, переїзду або втрати доходу та менше контролюють, що діти роблять в Інтернеті та з ким спілкуються, що збільшує ризики, постраждати від торгівлі дітьми, або бути завербованим в Інтернеті для шпигування на користь агресора. Більшість стейкхолдерів зазначили, що зараз припинені майже всі профілактичні програми для дітей

та пріоритети змістилися на гуманітарну допомогу та збереження життя. «Ситуації в країні різні – деякі діти в Луганській, Донецькій або Харківській областях проводять більше часу в бомбосховищах, не можуть навчатися та не мають доступу до Інтернету, а деякі переїхали з мамами за кордон та проводять більше часу в Інтернеті».

Під час інтерв'ю з експертами було однаково визначена як нестача спеціалізованої психологічної допомоги для дітей, так і низька компетенція психологів щодо роботи з випадками всіх форм сексуального насильства над дітьми. Важливість документування випадків насильства та практик роботи з дітьми в країнах, які пройшли війну (наприклад, Ізраїль), експерти вважають необхідними для застосування в Україні. Міжвідомчий та міжсекторний механізм взаємодії щодо профілактики гендерно зумовленого насильства теж є важливим на етапі війни та після її завершення та відбудовування країни.

Підсумовуючи експертну оцінку, дослідники з'ясували, що більшість експертів визнали, що ризики насильства над дітьми в Інтернеті збільшилися, але проблема є прихованою від батьків і спеціалістів, що потребує додаткової уваги, вивчення, координації, інформації та навчання як представників правоохоронних органів, так і представників захисту прав дітей державного та недержавного секторів. Під час війни багато батьків перебувають в стресі, переїхали до інших регіонів або за кордон та не мають достатньо сил контролювати дії своїх дітей-підлітків, особливо в соціальних мережах або Інтернеті. Було зазначено, що дівчата та хлопці однаково стикаються з агресивним та насильницьким контентом в Інтернеті, хвилюються за своїх татусів, які залишилися в Україні або воюють, а також за своїх рідних. Батьки та діти потребують більше інформації про ті ризики, з якими вони стикаються в Інтернеті, про те, як убезпечитися та до кого звертатися. Майже всі експерти визнали необхідність психо-соціальної підтримки як батьків, так і дітей, а також профілактики «сплесків можливої агресії, яка накопичується у дітей». Міжнародні інструменти роботи та найкращий досвід є вкрай важливим для України та потребують адаптації, застосування та поширення серед спеціалістів, а також серед дітей та батьків.

4. ВИСНОВКИ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ

На підставі отриманих та проаналізованих даних було сформульовано наступні **ВИСНОВКИ**.

Основні проблеми безпеки дітей в Інтернет, які актуальні під час воєнних дій:

- доступ до текстової, відео та аудіо інформації про фізичне насильство, зґвалтування, смерть, руйнування, з ненормативною лексикою тощо викликає у дітей прояви агресії, розлади сну, соматичні болі, депресії, психічні та психологічні розлади тощо
- залучення дітей до воєнних дій шляхом вербування через Інтернет-канали чи соціальні мережі для надання інформаційних, логістичних та інших послуг для збройних сил Російської Федерації, що порушує права дитини згідно з Конвенцією ООН
- залучення дітей до деструктивних і суїцидальних груп, що мають на меті завдання фізичних ушкоджень, виконання небезпечних завдань, а фінальною метою є вчинення самогубства
- торгівля людьми з фокусом на сексуальну експлуатацію, особливо серед жінок і підлітків-дівчат, які вимушені тікати з України.

Умови, що сприяють поширенню проблем щодо безпеки дітей в Інтернеті під час воєнних дій:

- загрози фізичній безпеці через воєнні дії відводять на задній план увагу до загроз в Інтернет-просторі;
- зменшився час, який діти проводять за навчанням та організованим дозвіллям, у спортивних секціях тощо;

- батьки не мають ресурсу приділяти достатньо уваги навчанню, дозвіллю, психологічному стану дитини через побутові проблеми та часто самі потребують психологічної чи гуманітарної допомоги;
- правоохоронні органи сфокусовані на підтримці фізичної безпеки населення та наданні гуманітарної допомоги;
- більшість дітей, батьків і вчителів не сприймають ризики, загрози, булінг чи кривдні дії у цифровому просторі як злочин;
- більшість дітей та батьків не знають, куди можна звернутися по допомогу для запобігання чи реагування на злочини в Інтернет; чинний механізм звернення до поліції не сприймається як доступний, прозорий, конфіденційний та дієвий;
- відсутність координації та моніторингу ситуації безпеки в Інтернеті з боку державних установ під час активної фази війни призводить до відтермінування розв'язання проблеми, її прихованості від дорослих і спеціалістів та збільшення ризиків кібернасильства.

Таким чином, аналіз потреб свідчить, що більшість дітей та батьків не ідентифікують безпеку в інтернеті як проблему і не визнають нагальних потреб у змінах. При цьому батьки визнають потребу в додатковій інформації та покращенні знань про те, як убезпечити свою дитину від небезпечного контенту та контактів в Інтернеті. Експерти дійшли єдиної думки щодо необхідності привертати більше уваги до питань кібербезпеки дітей в Інтернет саме зараз, під час війни та вимушеного переміщення великої кількості осіб. Це демонструє, що експерти ознайомлені та знають про загрози для дітей в Інтернет-просторі більше, ніж батьки, та частіше стикаються вже із наслідками небезпечного впливу насильницького контексту, сексизму, кібербулінгу та небезпечної поведінки дітей в мережі Інтернет.

Рекомендації для подальшої роботи Проекту та розробки пріоритетного плану дій для ефективної профілактики та реагування на загрози безпеці дітей 10-18 років в Інтернеті можна розділити на національний та місцевий рівні.

Національний рівень

Переглянути чинні нормативно-правові акти в контексті воєнної агресії Російської Федерації проти України та розробити національний механізм профілактики та реагування на випадки насильства над дітьми в мережі Інтернет. Надати експертні висновки та долучитися до перегляду Національної стратегії захисту прав дітей у цифровому середовищі, надати консультаційну підтримку та сприяти її подальшому затвердженню; розробити рекомендації та план її втілення, що допоможе скоординувати дії усіх зацікавлених державних і недержавних органів і партнерів.

Провести інформаційно-навчальну кампанію для батьків і вихователів про можливість насильства та потенційні ризики, з якими дитина стикається у мережі Інтернет, з особливим фокусом на можливі загрози насильства щодо дітей в Інтернет-просторі, які збільшуються та поглиблюються під час війни.

Провести навчання або підвищення кваліфікації, застосовуючи найкращий міжнародний досвід, представників національної поліції, ювенальної превенції, шкільних офіцерів поліції для підвищення рівня їхніх знань про сучасні ризики насильства в Інтернеті, включно з булінгом, секстингом, гурмінгом і втягуванням дітей (особливо дівчат) до комерційного сексу та порнографії.

Для всіх державних і недержавних установ, які відповідають за захист прав дітей, підвищити потенціал та розробити керівництво щодо навичок спілкування з дітьми різних вікових категорій та соціальних груп, для ефективної протидії залученню дітей 10-18 років у насильницько-деструктивні групи.

Напрацювати та розробити механізми моніторингу випадків насильства над дітьми в мережі Інтернет, розглянути та апробувати механізми реагування на скарги з боку дітей.

Місцевий рівень

У зв'язку з реформою децентралізації та функціями місцевої влади зі створення безпечного середовища для дітей переглянути місцеві стратегії профілактики насильства над дітьми, зокрема в Інтернет-середовищі, та розробити плани інформування дітей та батьків

щодо своєчасної профілактики ризиків можливого насилля в Інтернеті.

Працівники соціальних служб, служб у справах дітей, закладів освіти та неурядових організацій, які працюють у сфері захисту прав дітей, мають пройти підвищення кваліфікації щодо роботи з дітьми з профілактики насильства в Інтернеті.

Зібрати та адаптувати найкращі міжнародні практики щодо профілактики насильства над дітьми в Інтернеті, апробувати (протестувати) міжнародні інструменти роботи та співпраці на місцевому рівні в Україні.

Залучати молодь і дітей до навчання та до інформаційної кампанії з розробки цифрових повідомлень щодо профілактики онлайн-насильства. Надавати та розповсюджувати інформацію щодо наявних ресурсів надання допомоги дітям щодо насильства (гарячі лінії, чатботи, телефони довіри, сайти та чати тощо)

У зв'язку зі внутрішнім переміщенням і переміщенням багатьох сімей з дітьми закордон розробити механізми інформування родин щодо небезпеки насильства й торгівлі людьми через небезпечні контакти дітей в Інтернеті та в соціальних мережах.

5. ДОДАТКИ

ДОДАТОК 1

СПИСОК ГОЛОВНИХ ІНФОРМАТОРІВ

1. Представник відділу зв'язків з громадськістю Управління патрульної поліції Львівської області (шкільний офіцер поліції).
2. Представник методологічного відділу інформаційно-освітньої кампанії #Stop_sexтинг, Івано-Франківськ.
3. Представник відділу Ювенальної превенції, Волинська область.
4. Представник міжнародної благодійної організації СОС Дитячі містечка Україна, Київ.
5. Представник Національної організації скаутів України, Київ.
6. Два представники проекту Support to Ukraine's Reforms for Governance, Київ.
7. Два представники ГО «Ла Страда-Україна», Київ.
8. Представник проєктів з питань захисту дітей, Представництво Дитячого фонду ООН «ЮНІСЕФ», Київ.
9. Представник проєкту "Посилення спроможності Національної поліції України у боротьбі з кіберзлочинністю та сексуальною експлуатацією дітей в мережі Інтернет», Координатор проєктів ОБСЄ в Україні, Київ.
10. Представник Служби у справах дітей м. Києва, Київ.
11. Представник Служби у справах дітей м. Львова, Львів.

12. Представник Уповноваженого з дотримання прав дитини та сім'ї, Київ.

13. Представник Департаменту моніторингу дотримання прав людини, Міністерство внутрішніх справ України, Київ.

6. РЕЗЮМЕ

Швидка оцінка ситуації щодо кібербезпеки дітей 10-18 років

Швидка оцінка була проведена в квітні-травні 2022 року в рамках Проєкту «Розширення можливостей правоохоронних органів у подоланні насильства щодо дітей в Інтернеті», який впроваджується за фінансової підтримки Європейського Союзу. Проєкт фокусується на визнанні пріоритету захисту дітей як однієї з уразливих груп від різних форм насильства, у тому числі кібернасильства, а також на необхідності вжити всіх можливих заходів для їх убезпечення. Діяльність Проєкту спрямована на підвищення спроможності правоохоронних органів та організацій громадянського суспільства забезпечувати цифрові права дітей та створювати ефективні сучасні інструменти реагування на жорстоке поводження з дітьми в Інтернеті.

Офіційна статистика 2019 року від Міністерства освіти та науки свідчить, що 90% дітей до 11 років могли безкоштовно користуватися соціальними мережами. Діти старше 11 років, 98% з яких вели свої канали і сторінки в соціальних мережах, позиціонують себе як особистості, збираючи аудиторію передплатників. З початку повномасштабного вторгнення Росії в Україну в лютому 2022 року кількість небезпечного контенту в Інтернеті зросла та, водночас, збільшилась кількість дітей, які мають доступ до Інтернету та вільний час через відсутність або перешкоди в доступі до навчання. Офіційних даних станом на березень 2022 ще не зібрано.

Основна мета дослідження — оцінити існуючі та нові, спричинені війною, проблеми та потреби дітей 10-18 років щодо безпеки в Інтернеті для подальшої розробки пріоритетного плану дій на основі цих потреб та для ефективної профілактики й реагування на кібер-

наси́льство. Необхідно було провести її швидко (протягом місяця), з доступними під час війни (воєнні дії, міграція та переселення родин з дітьми, зміна пріоритетів та функцій, тощо) експертними ресурсами.

В рамках дослідження було поставлені наступні завдання:

Визначити список ключових інформаторів та провести опитування серед зацікавлених партнерів, які опікуються або мають вплив на запровадження ефективної профілактики й реагування на кібернаси́льство серед дітей в Україні, зокрема серед таких груп:

- Державні представники (експерти) — Ювенальна поліція, Національна поліція, Уповноважена Верховної Ради з прав людини, Служба у справах дітей, Центри соціальних служб — щонайменше 6 представників.
- Недержавні представники (експерти) з міжнародних і національних організацій: ОБСЄ, агентства ООН, Українська мережа за права дитини, Ла Страда та інші — щонайменше 6 представників.

Залучити до участі у проведенні дослідження прямих бенефіціарів проекту, а саме дітей 10-18 років та провести швидке опитування серед них щодо основних проблем, з якими вони стикаються інтернеті — щонайменше 80 осіб, включно з внутрішньо переміщеними, і тимчасовими біженцями за кордоном.

Провести швидке опитування батьків, опікунів, піклувальників дітей 10-18 років щодо основних проблем, з якими стикаються їх діти в інтернеті — щонайменше 60 осіб, включно з внутрішньо переміщеними, і тимчасовими біженцями за кордоном.

Виявити, систематизувати та описати існуючі та нові, спричинені війною, проблеми дітей 10-18 років щодо цифрової безпеки в Інтернеті з акцентом на гендерні відмінності та умови, що сприяють їх розповсюдженню. Проаналізувати та описати потреби дітей та батьків стосовно безпеки в Інтернет.

Надати рекомендації щодо запровадження подальших інтервенцій Проекту.

Методологія швидкої оцінки ситуації базувалася на змішаному якісному дослідженні та аналізі існуючих даних щодо впливу факторів воєнного стану та збільшення всіх форм насильства на дітей, на ситуацію з онлайн насильством і кібербезпекою дітей в мережі інтернет. Крім аналізу останніх даних моніторингу прав дітей, зібраних із міжнародних джерел, були проведені глибинні інтерв'ю з експертами державного й недержавного секторів, міжнародними організаціями, а також проведено онлайн опитування дітей і батьків (всього більше 130 респондентів) щодо ситуації з цифровою безпекою дітей 10-18 років в Інтернеті й тих чинників воєнного стану та евакуації (переміщення, жахливий контент, насилля, втрати друзів або родичів тощо), які можуть впливати на поведінку дітей як в соціальних мережах, так і мережі Інтернет. Збір і аналіз даних тривав від 11 квітня по 6 травня 2022 року та складався з трьох етапів.

На підставі отриманих та проаналізованих даних було визначено основні існуючі та нові, спричинені війною, проблеми щодо цифрової безпеки дітей 10-18 років в Інтернеті з акцентом на гендерні відмінності, описані умови, що сприяють їх розповсюдженню, означені потреби дітей щодо безпеки в Інтернеті, а також сформульовано рекомендації щодо подальшої впровадження діяльності проекту.

Основні проблеми щодо безпеки дітей в Інтернет, які актуальні під час воєнних дій та військового стану це

- доступ до текстової, відео та аудіо інформації про фізичне насильство, зґвалтування, смерть, руйнування, з ненормативною лексикою тощо викликає у дітей прояви агресії, розлади сну, соматичні болі, депресії, психічні та психологічні розлади тощо
- залучення дітей до воєнних дій через вербування через Інтернет канали чи соціальні мережі для надання інформаційних, логістичних та інших послуг для збройних сил Російської Федерації, що порушує права дитини згідно Конвенції ООН
- залучення дітей до деструктивних і суїцидальних груп, що ставлять за мету нанесення фізичних ушкоджень, виконання небезпечних завдань, фінальною метою яких є вчинення самогубства

- торгівля людьми з фокусом на сексуальну експлуатацію, особливо серед жінок і підлітків-дівчат, які вимушені тікати з України.

Умови, що сприяють розповсюдженню проблем щодо безпеці дітей в Інтернет під час воєнних дій

- загрози фізичній безпеці через воєнні дії відносять на задній план увагу до загроз в Інтернет просторі
- зменшився час, який діти проводять за навчанням та організованим дозвіллям, у спортивних секціях, тощо
- батьки не мають ресурсу приділяти достатньо уваги навчанню, дозвіллю, психологічному стану дитини через побутові проблеми та часто самі потребують психологічної чи гуманітарної допомоги
- правоохоронні органи сфокусовані на підтримці фізичної безпеки населення та надання гуманітарної допомоги
- більшість дітей, батьків і вчителів не сприймають ризики, загрози, булінг чи кривдницькі дії у цифровому просторі, як злочин
- більшість дітей та батьків не знають, куди можна звернутися по допомогу для запобігання чи реагування на злочини в Інтернет; існуючий механізм звернення до поліції не сприймається як доступний, прозорий, конфіденційний та дієвий
- відсутність координації та моніторингу ситуації безпеки в Інтернеті з боку державних установ під час активної фази війни призводить до відтермінування вирішення проблеми, її прихованості від дорослих і спеціалістів та збільшення ризиків кібернасильства.

Аналіз потреб під час проведеної оцінки говорить про те, що більшість дітей та батьків не ідентифікують безпеку в інтернеті як проблему і не визнають нагальних потреб у змінах. При цьому, батьки визнають потребу в додатковій інформації та покращення знань про те, як убезпечити свою дитину від небезпечного контенту та контакту в Інтернеті. При цьому експерти дійшли єдиної думки щодо необхідності привертати більше уваги до питань кібербезпеки дітей в Інтернет саме зараз, під час війни та вимушеного переміщення

великої кількості осіб. Це говорить про те, що експерти ознайомлені та знають про загрози для дітей в Інтернет просторі більше, а ніж батьки, та частіше стикаються вже з наслідками небезпечного впливу насильницького контексту, сексизму, кібербулінгу та небезпечної поведінки дітей в мережі Інтернет.

Рекомендації для подальшої роботи Проекту та розробки пріоритетного плану дій для ефективної профілактики та реагування на загрози безпеці дітей 10-18 років в Інтернет можна розподілити на національний та місцевий рівні.

Національний рівень

Переглянути існуючі нормативно-правові акти в контексті воєнної агресії Російської Федерації проти України та розробити національний механізм профілактики та реагування на випадки насильства над дітьми в мережі Інтернет. Надати експертні висновки та долучитися до перегляду Національної стратегії захисту прав дітей в цифровому середовищі, надати консультаційну підтримку та сприяти її подальшому затвердженню; розробити рекомендації план її втілення, що допоможе скоординувати дії усіх зацікавлених державних і недержавних органів і партнерів.

Провести інформаційно-навчальну кампанію для батьків і вихователів про можливість насильства та потенційні ризики, з якими дитина стикається у мережі Інтернет, з особливим фокусом на можливі загрози насильства дітей в Інтернет просторі, які збільшуються та поглиблюються під час війни.

Провести навчання або підвищення кваліфікації, застосовуючи найкращий міжнародний досвід, представників національної поліції, ювенальної превенції, шкільних офіцерів поліції для підвищення рівня їх знань про сучасні ризики насильства в Інтернеті, включно з булінгом, секстингом, гурмінгом і втягуванням дітей (особливо дівчат) до комерційного сексу та порнографії.

Для всіх державних і недержавних установ, які відповідають за захист прав дітей, підвищити потенціал та розробити керівництво щодо навичок спілкування з дітьми різних вікових категорій та соціальних груп, для ефективної протидії залученню дітей 10-18 років в насильницько-деструктивні групи.

Напрацювати та розробити механізми моніторингу випадків насильства над дітьми в мережі Інтернет, розглянути та апробувати механізми реагування на скарги з боку дітей.

Місцевий рівень

У зв'язку з реформою децентралізації та функціями місцевої влади зі створення безпечного середовища для дітей переглянути місцеві стратегії профілактики насильства над дітьми, в тому числі в Інтернет середовищі, та розробити плани інформування дітей та батьків щодо вчасної профілактики ризиків можливого насилля в Інтернеті.

Працівники соціальних служб, служб у справах дітей, заклади освіти та неурядові організації, які працюють у сфері захисту прав дітей, мають пройти підвищення кваліфікації щодо роботи з дітьми з профілактики насильства в Інтернеті.

Зібрати та адаптувати найкращі міжнародні практики щодо профілактики насильства щодо дітей в Інтернеті, апробувати (протестувати) міжнародні інструменти роботи та співпраці на місцевому рівні в Україні.

Залучати молодь і дітей до навчання та до інформаційної кампанії з розробки цифрових повідомлень щодо профілактики онлайн насильства. Надавати та розповсюджувати інформацію щодо існуючих ресурсів надання допомоги дітям щодо насильства (гарячі лінії, чат боти, телефони довіри, сайти та чати тощо).

У зв'язку з внутрішнім переміщенням і переміщенням багатьох сімей з дітьми за кордон, розробити механізми інформування родин щодо небезпеки насильства й торгівлі людьми через небезпечні контакти дітей в Інтернеті та в соціальних мережах.

7. EXECUTIVE SUMMARY

Rapid assessment of the cybersecurity of children aged 10-18

The rapid assessment was conducted in April-May 2022 within the framework of the Project «Empowering Law Enforcement in Overcoming Online Violence against Children» financed by the European Union. The project recognizes the priority of protecting children as one of the most vulnerable groups from various forms of violence, including online violence, and on the need to take all possible measures to protect them. Project activities aim at increasing the capacity of law enforcement agencies and civil society organizations to protect child rights in the digital environment and creating effective modern tools to respond to child abuse in the Internet.

Official statistics of 2019 from the Ministry of Education and Science show that 90% of children under 11 are free to use social networks. Children older than 11 years – 98% run their channels and pages on social networks, position themselves as individuals, gather audiences of subscribers. With the onset of full-scale aggression of the Russian Federation to Ukraine in February 2022 the amount of unsafe content on the Internet has increased and, at the same time, has grown the number of children who have access to the Internet and free time due to the lack or limited access to education. Official statistics as of March 2022 have not yet been collected.

The main goal of the study was to assess the existing and new war-caused problems and needs of children aged 10-18 related to cybersecurity for further development of a priority action plan to effectively prevent and respond to online violence against children. The assessment had to be carried out quickly (within a month), with limited resources available to

the experts due to the war (military action, migration and relocation of families with children, change of priorities and functions, etc.).

The assessment set the following tasks:

Identify a list of key informants and conduct a survey among stakeholders who have interest in or influence on the implementation of effective prevention and response to online violence against children in Ukraine, in particular among the following groups:

- Governmental representatives (experts) — Juvenile Police, National Police, Verkhovna Rada Commissioner for Human Rights, Service for Children, Centers for Social Services — at least 6 representatives.
- Non-governmental representatives (experts) from international and national organizations: OSCE, UN agencies, Ukrainian Network for the Rights of the Child, La Strada and others — at least 6 representatives.

Involve to the assessment the direct beneficiaries of the project, namely children aged 10-18, and conduct a rapid survey among them on the main problems they face online — at least 80 children, including internally displaced and temporary refugees abroad

Conduct a rapid survey among parents, guardians and custodians of children aged 10-18 on the main problems faced by their children on the Internet — at least 60 people, including internally displaced persons and temporary refugees abroad.

Identify, systematize and describe existing and new, war-caused, problems of children aged 10-18 related to violence in online environment, with a focus on gender peculiarities and identify conditions conducive to their spread. Analyze and describe the safety needs of children and parents on the Internet.

Provide recommendations on the implementation of further project interventions.

The methodology of the rapid assessment included mixed methods and desk review of available data describing the impact on children and online safety by the war and increase in all forms of violence. In addition,

in-depth interviews were conducted with experts from governmental and non-governmental sectors, international organizations, and online surveys of children and parents (more than 130 respondents). The questions covered the security situation for children 10-18 years on the Internet and those factors of military actions and evacuation (displacement, horrible content, violence, loss of friends or relatives, etc.) that can affect the behavior of children in both social networks and the Internet. The data collection lasted from 11 April till 06 May 2022 and included three stages.

Based on the obtained and analyzed data, the experts identified the main existing and new, war-caused problems of cybersecurity of children aged 10-18 with emphasis on gender peculiarities, described the conditions facilitating the spread of the problems, identified children's safety needs on the Internet, and formulated the **recommendations** for further implementation of the project interventions.

The main problems of online cybersecurity relevant during the war for children are:

- access to textual, video and audio information portraying physical violence, rape, death, destruction, profanity, etc. causes aggression, sleep disorders, somatic pain, depression, mental and psychological disorders, etc. in children.
- Involvement of children in military actions through Internet recruitment via social networks or channels to provide information, logistics and other services to the armed forces of the Russian Federation violates the rights of the child under the UN Convention
- Involvement of children in destructive and suicidal groups that aim to inflict physical harm, perform dangerous tasks, with the ultimate goal of suicide
- trafficking in human beings with a focus on sexual exploitation, especially among women and adolescent girls forced to flee Ukraine.

Conditions that facilitate the spread of the problems are:

- threats to physical safety due to hostilities withdraw the attention from threats at the Internet

- time spent on education and guided leisure or sports, etc. reduced
- parents' resources to pay enough attention to education, leisure, psychological condition of the child is very limited due to household problems and they often need psychological or humanitarian assistance themselves
- law enforcement agencies are focused on maintaining the physical safety and security of the population and on providing humanitarian assistance
- most of children, parents and teachers do not perceive risks, threats, bullying or abuse in the digital space as a crime
- most children and parents do not know where to ask for help to prevent or respond to online crime; the existing complaint mechanism to the police is not perceived as accessible, transparent, confidential and effective
- lack of coordination and monitoring of the security situation on the Internet by government agencies during the active phase of the war delays solving the problem, veiled it from adults and professionals, and increases the risk of cyberbullying.

The analysis of needs during the assessment shows that most children and parents do not identify Internet safety as a problem and do not recognize the urgent need for change. At the same time, parents recognize the need for additional information and improved knowledge on how to protect their children from dangerous content and contacts on the Internet. At the same time, experts agreed on the need to draw more attention to children's cybersecurity on the Internet right now, during the war and the forced large displacements of people. This means that experts are more informed and aware of the threats to children on the Internet than parents, and are more likely to come across the consequences of the dangerous effects of violent context, sexism, cyberbullying and dangerous behavior of children on the Internet.

The **recommendations** for further project interventions and development of a priority action plan to effectively prevent and respond to online violence against children aged 10-18 on the Internet can be divided into national and local levels.

National level

Review existing regulations in the context of the Russian Federation's military aggression against Ukraine and develop a national mechanism for preventing and responding to cases of violence against children on the Internet. Provide expert opinions and participate in the revision of the National Strategy for the Protection of Children's Rights in the Digital Environment, provide advisory support and facilitate its further approval; develop recommendations for its implementation plan, which will help coordinate the actions of all governmental and non-governmental stakeholders and partners

Conduct awareness-raising and educational campaigns for parents and caregivers about the possibility of violence and potential risks faced by children on the Internet, with a special focus on the threats of violence against children in online environment, which increase and deepen during the war.

Conduct training or professional development activities, in line with international best practices, for national police, juvenile prevention, school police officers to increase their knowledge of the current risks of online violence, including bullying, sexting, grooming and involving children (especially girls) in commercial sex and pornography.

For all governmental and non-governmental institutions responsible for the protection of children's rights conduct the capacity-developing activities and provide guidelines on communication skills with children of different ages and social groups, to effectively combat the involvement of children aged 10-18 in violent and destructive groups.

Create and improve mechanisms for monitoring cases of violence against children on the Internet, consider and test mechanisms for responding to complaints from children.

Local level

In line with the decentralization reform and local authorities' responsibility for creation of a safe environment for children, review local strategies for the prevention of violence against children, including online, and develop plans to inform children and parents about timely prevention of risks of possible violence on the Internet.

Facilitate training for employees of social services, children's services, educational institutions and non-governmental organizations working in the field of children's rights about how to work with children on the prevention of online violence.

Collect and adapt best international practices on the prevention of violence against children on the Internet, test (pilot) international tools for work and cooperation at the local level in Ukraine.

Involve young people and children in learning and information campaigns to develop digital messages on the prevention of online violence. Provide and disseminate information about existing resources to help children protect against violence (hotlines, chatbots, websites and chats, etc.)

Due to large internal displacement and relocation abroad of many families with children, develop mechanisms to inform families about the threats of violence and human trafficking through dangerous contacts via children on the Internet and social networks.

